

1863

20 listopada (2 grudnia)

1888

Każdy przedruk zamieszczonych tutaj artykułów jest zabroniony. Prawa własności i tłumaczenia posiadają autorzy.

Artykuły dotyczące historii Łodzi, Zgierza i Pabianic

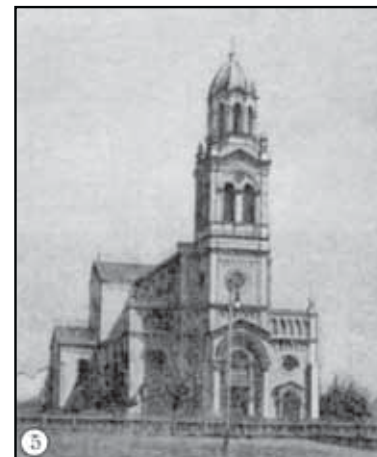
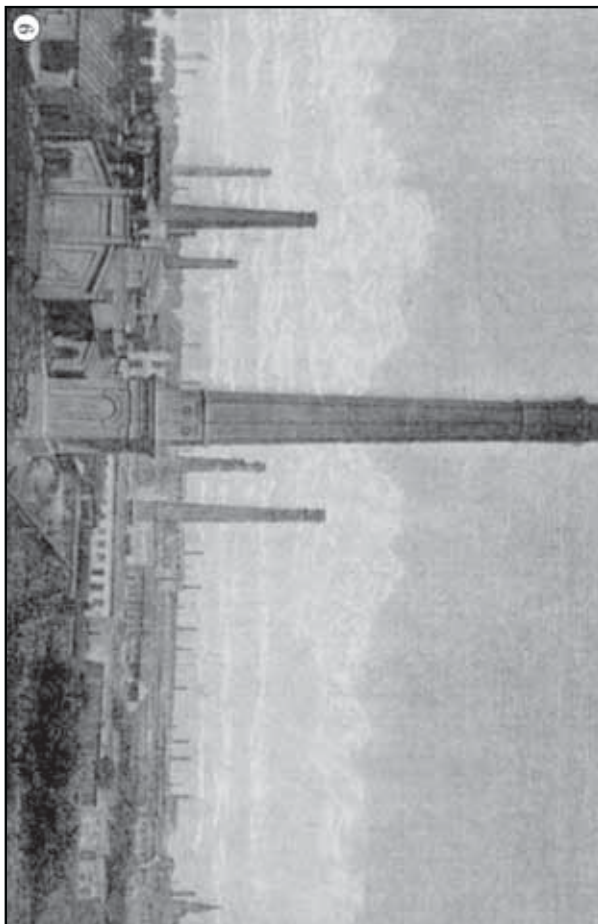
Łódź

Wprowadzenie

„Przeciwności się przyciągają” – do żadnego innego miasta to stwierdzenie nie pasuje tak dobrze, jak do Łodzi, której historia będzie tematem kilku następnych artykułów. Młode miasto, które w swym 65-letnim rozwoju gospodarczym stało się szybko kolosem gospodarczym na skalę europejską, jest pełne rażących przeciwności. Już samo ulokowanie wielkich kompleksów przemysłowych na terenach pozbawionych naturalnych predyspozycji, takich jak woda czy pokłady węgla, oraz oddalonych od szlaków komunikacyjnych jest sprzeczne z ogólnymi założeniami, jakie stawia się przy planowaniu tego typu przedsięwzięć. Jedynym wytłumaczeniem w tym przypadku może być brak przemysłu w innych rejonach kraju. Na ulicach widzimy pałace, które powstały, by zdobić miasto, i najprzeróżniejsze, gęsto usłane chaty, których „dachy” zbudowane zostały gołymi rękoma przez jeszcze niedojrzałych młokosów. Pośród nieurodzajnych ziem znajdują się kompleksy fabryczne wyposażone we wszystkie zdobycze techniczne naszych czasów, cudowne

światło elektryczne oświetla niebrukowane drogi boczne, prawie niemożliwe do przejechania i sięgające aż do głównej ulicy, okazałe ogrody zaskakują nas na tej spragnionej glebie, godne podziwu maszyny najwyższej klasy i przestarzałe przędzalnie rywalizują w produkcji tekstylnej każdego rodzaju. Eleganckie dorożki z gumowymi kołami i z pełnej krwi końmi często czekają na przejazd ulicami wypełnionymi wszechobecnym tłumem i przeróżnego rodzaju pojazdami ciągniętymi przez wymęczone kobyły – a to wszystko wśród nowo wybudowanych, na pełnych obrotach pracujących fabryk i latami straszącego ruinami wypalonego zakładu. Wszędzie przeciwności. A jak z rzeczami, tak też z ludźmi tworzącymi społeczeństwo tego miasta. Tu jednak kontrasty są większe niż w innych dziedzinach. Mnogość zwyczajów i nawyków zarówno religijnych, jak i społecznych różnych grup narodowościowych odczuwalna jest na każdym kroku i jedynym wspólnym elementem łączącym wszystkie te społeczności jest praca w przemyśle i dążenie do zarobku. Przemysł – początkowo skromny – rozwinął się w Łodzi w zadziwiającym tempie i tworzy centrum krzyżowania się wszystkich nici. Jest zatem oczywiste, że przemysł stanie się tematem naszych reminiscencji o Łodzi, nie

1. Kościół ewangelicki Świętej Trójcy, 2. Szpital miejski Świętego Aleksandra, 3. Katolicki kościół W.N.M.P., 4. Mauzoleum Scheiblerów, 5. Katolicki kościół Podwyższenia Świętego Krzyża, 6. Między fabrykami na Wólce, 7. Kościół Świętej Trójcy po przebudowie (projekt), 8. Dom Koncertowy, 9. Dom Konstadtów, 10. Willa L. Grohmana, 11. Dom Abła

nie tylko z tej przyczyny, że zawdzięcza ona jemu swe powstanie, potęgę i dobrobyt, ale i dlatego, że obok miejskiego porządku stanowi jedyny czynnik, który ma ciągły wpływ na wszystkie warstwy społeczne i ich dążenia.

Pragniemy – i mamy nadzieję, że czytelnicy uznają to za słuszne i naturalne – zachować styl mniej naukowy i bardziej dostępny dla ogółu oraz ograniczyć swoje opinie o faktach tylko do tych, które utrzymują się w normach przyjętych dla wszystkich grup społecznych.

C. Wilkens

Informacje o historii i przemyśle

Miasto Łódź, którego nazwa nie jest związana z żadnymi wydarzeniami historycznymi, znajduje się na lekko pofałdowanym, piaszczystym terenie, położone jest na 52 stopniu szerokości geograficznej północnej i na 20 stopniu długości geograficznej wschodniej, prawie w linii prostej pomiędzy Warszawą a Wrocławiem, na prastarym szlaku ciągnącym się z północnego wschodu na południowy zachód. Odkrycie starych cmentarzysk między Łodzią a Zgierzem pozwala na przypuszczenia, że właśnie tędy odbywały się migracje plemion. Wpływ na osiedlenie się pierwszych osadników na tych właśnie terenach miała na pewno przepływająca tędy rzeka Łódka, od której powstała nazwa miasta.

Pierwsze zapiski o Łodzi pochodzą z 1332 roku. Wtedy książę Łęczycy i Dobrzyń – Władysław – przekazał wieś Łódka we władanie biskupów kujawskich. Przemiana z wsi w miasto nie jest nigdzie odnotowana, lecz wzmianki z połowy piętnastego wieku mówią już o mieście, co świadczy o orientacyjnej dacie tego wydarzenia.

Kolejna wzmianka o Łodzi datowana jest na rok 1792. Łódź była nadal własnością biskupów, lecz znajdowała się pod panowaniem pruskim. W 1793 roku okazało się, że miasto jest bardzo zaniedbane i biedne. Według dokonanego wtedy spisu mieszkało tu 190 mieszkańców (89 mężczyzn, 90 kobiet i 11 Żydów), był kościół katolicki (ten sam, który stoi na Starym Cmentarzu nieopodal fabryki Poznańskiego). Ponadto odnotowano: 44 kominy, 11 niezamieszkałych domów, 18 nienazwanych placów, 4 stodoły, drewniane więzienie w złym stanie, 4 prywatne i 4 publiczne studnie, młyn na wodę i dwie gospody. Liczba zwierząt gospodarskich to: 18 koni, 97 wołów, 58 krów i 63 sztuki bydła.

W Łodzi znajdowało się dwóch tkaczy, ślusarz, krawiec, stolarz, szewc i ośmiu rzemieślników, którzy pracowali w mieście i okolicach przy budowie wozów.

Głównym zajęciem zarobkowym ówczesnej społeczności była praca na roli i hodowla bydła, jednak rezultaty tych trudów z powodu złej jakości gleby były bardzo mierne. Mieszkańcy, co dziwne, nie potrafili wykorzystać dóbr, jakie dawały bardzo obfite lasy. Z ogromnym wysiłkiem zbierali każdy grosz na podatki: od dymu (236 guldenów polskich), od ognia (360 guldenów polskich), od skór

(292 guldenów polskich), na naukę (300 guldenów polskich). Dzierżawa dla biskupów wynosiła 450 guldenów polskich.

Burmistrz, czterech radnych i pisarz miejski tworzyli radę miejską.

W 1806 roku miasto przeszło z rąk biskupów pod opiekę rządu i było to początkiem powolnego polepszania się warunków bytowych oraz stosunków społecznych w tym regionie.

Zachowane przekazy z roku 1821 odnotowują 112 kominów i 799 mieszkańców.

Wpływy do kasy miejskiej miasta wyniosły 2577 guldenów, a podniesione przez państwo podatki konsumpcyjne opiewały na 3754 guldeny.

Do roku 1812 nie istniał żaden plan miasta. Dokładne pomiary, z licznymi poprawkami, zakończono dopiero w 1819 roku.

Konsekwencje wojen napoleońskich odczuć można było również w Łodzi. Nastąpiło osłabienie gospodarcze i zubożenie społeczeństwa. Dzięki cesarzowi Aleksandrowi I również Łódź miała być pod opieką rządu. Powrócił pokój, co zaowocowało postanowieniem rządu o przyciągnięciu do Łodzi zagranicznych fabrykantów i rzemieślników.

Łódź – w specjalnym dokumencie wydanym 18 września 1820 r. przez przedstawiciela rządu w Warszawie – została uznana za miasto przemysłowe. Ten dokument, który w sposób znaczący wpłynął na późniejszy napływ fabrykantów i siły roboczej, zawiera osiem artykułów.

Art. 1

Miasta należące do królestwa, które według komisji rządowej i policji nadają się do rozwijania interesów państwa oraz są odpowiednie na osiedlanie się fabrykantów, głównie sukienników, mają zostać do tego celu przystosowane. Posiadłości odpowiednie na zakładanie interesów przez osoby posiadające majątki mogą za zgodą komisji rządowej i policji zostać wykorzystane i być objęte programem ulg.

Art. 2

Komisja rządowa ustala, że w miarę zgłaszania się sukienników lub innych zainteresowanych inwestowaniem w tych miastach, zostaną przedstawione plany wolnych terenów i bardzo korzystne warunki dzierżawy.

Art. 3

Tereny w tych miastach lub ich okolicach należące do rządu mają zostać przekazane, za zgodą władz i policji, na potrzeby inwestorów w celu zagospodarowania zmierzającego do rozwijania interesów państwa.

Art. 4

Młyny znajdujące się na terenach rządu mają według zasad ustalonych przez komisję rządową zostać oddane w dzierżawę odpowiednim inwestorom (zainteresowanym utworzeniem garbarni).

Art. 5

Fabrykanci oraz rzemieślnicy z poszczególnych miast mają na użytek budów otrzymywać w okresie dziesięciu lat drewno z pobliskich terenów gminnych lub rządowych.

Art. 6

W pobliżu miast mają zostać wybudowane cegielnie, z których przedsiębiorcom budowlanym ma być sprzedawany materiał po najniższych cenach.

Art. 7

Po obradach komisji rządowej do spraw wewnętrznych i policji, komisji do spraw kultury oraz przedstawicieli społeczeństwa mają zostać zaprojektowane i sfinansowane przez państwo budynki (w zależności od miejscowości) dla kościoła ewangelickiego oraz mieszkanie dla pastora.

Art. 8

Komisja spraw wewnętrznych w celu zrealizowania tych zamierzeń będzie, odpowiednio do istniejącego zapotrzebowania, sięgać do rezerw finansowych, aby udzielać wsparcia finansowego.

To postanowiono w Warszawie na posiedzeniu Rady Administracyjnej dnia 18 września 1820 r.

Gen. Zajączek

Przewodniczący minister Komisji Spraw Wewnętrznych i Policji

Sekretarz: Generał Brygady Kossecki. T. Mostowski.

W następstwie tego zarządzenia w 1821 r. zostało w Łodzi utworzone nowe miasto dla społeczności fabrycznej. Znajdowało się tu 200 placów budowlanych. Teren nowego miasta został w późniejszym okresie powiększony o gminy wiejskie Stara Wieś i Folwark Łódzki.

Zarządzenie to, bardzo intratne dla zagranicznych fabrykantów i rzemieślników, nie pozostało długo niezauważone i po krótkim czasie do władz zaczęły zgłaszać się rzesze imigrantów chętnych do osiedlenia się w Łodzi.

30 marca 1821 roku w Zgierzu odbyło się spotkanie fabrykantów i przedstawicieli władzy. Zostały na nim przedstawione prawa i warunki nowo przybyłych mieszkańców.

Brzmiały one następująco:

Każdy z przedsiębiorców otrzyma w konkretnej kolonii teren o powierzchni półtora morgi. Teren ten ma zostać zagospodarowany w ciągu dwóch lat. Przedsiębiorcy mogą zarządzać terenem według własnego uznania. Podatek roczny od jednej morgi wynosi 10 guldenów, zatem od półtorej morgi – 15 guldenów. Płatność tego podatku do kasy miejskiej przypada na listopad każdego roku, ale dopiero po upływie sześciu lat od otrzymania terenu.

Zagraniczni fabrykanci otrzymają z pobliskich lasów drzewo nieodpłatnie. Jeśli chodzi o cegły, to sprzedawane będą po cenach produkcyjnych, a cena 1000 sztuk nie może przekroczyć 5 talarów.

Każdy zagraniczny fabrykant będzie przez sześć lat zwolniony z podatków – poza podatkiem konsumpcyjnym, którego zniesienie mogłoby przynieść szkodliwe następstwa.

Zagraniczni imigranci mogą korzystać z tych samych praw, co dotychczasowi mieszkańcy miast, a także z takich dóbr jak np. łąki i pastwiska.

Przybywający z zagranicy rzemieślnicy i ich tam narodzone dzieci są prawnie zwolnieni ze służby wojskowej. Dzieci narodzone już po przyjeździe będą traktowane jak rodowici mieszkańcy i mogą być zwolnione z obowiązku wojskowego tylko wtedy, jeśli przedstawiają dokument potwierdzający, że są jedynymi synami lub że wyuczyl się już konkretnego, przydatnego fachu.

Żydom nie zezwala się na mieszkanie w koloniach fabrycznych i na posiadanie tam zabudowań. W przyszłości żadnemu Żydowi nie wolno będzie prowadzić gospody i trudnić się produkcją napojów. Jedynie ci, którzy teraz się tym zajmują, mogą pozostać przy swoim zajęciu.

W wyniku tych ustaleń, które przyjęte zostały przez przedstawicieli przybyłych społeczności i przekazane swoim rodakom, rozpoczęła się w 1823 roku imigracja zagranicznych fabrykantów i rzemieślników. W czerwcu tegoż roku nie było w Łodzi jeszcze żadnego zagranicznego mieszkańca, a w grudniu stało już sześć nowych domów, w których pracowało pierwszych dziewięciu imigrantów ze Śląska. W tym samym roku dokonano regulacji obszaru starego miasta i powstała tam pierwsza farbiarnia mistrza Augusta Sangera.

W roku 1824 napływ pracowników do Łodzi był coraz większy. Do miasta przybywali również mieszkańcy Saksonii, którzy przyczynili się do rozkwitu przemysłu bawełnianego na tych terenach. Branża na tym obszarze nie występująca zyskała na znaczeniu w kręgach rządowych, które postanowiły w celu wsparcia rozwoju produkcji zaangażować przybyłego z Elberfeld technika przemysłu bawełnianego Thomasa, zlecając mu nadzorowanie tego typu przedsięwzięć. Liczba tkaczy przybyłych w 1824 roku to ponad 50 mistrzów, którzy mieli pod sobą po kilku pracowników. Następstwem tego było założenie kolonii tkackiej, a niedługo później przedzalniczej.

Produkcję krajową chroniono wprowadzając cłami, lecz zagraniczna stanowiła tak dużą konkurencję, że tylko Łódź była w stanie utrzymać się na rynku bawełnianym. Rząd bardzo starannie opiekował się przemysłem i postanowił wysłać przedstawiciela sekcji fabrycznych Benedykta Tykła za granicę, do Saksonii i Prus w celu zbadania i nawiązania kontaktów z tamtejszymi fabrykantami oraz nakłonięcia ich do rozszerzenia działalności przez wybudowanie swoich fabryk również w Łodzi.

Skutkiem takich działań było przybycie do Łodzi większych przedsiębiorców, między innymi takich, jak Wendisch, Lange i Geyer, i natychmiastowe rozpoczęcie budowy fabryk.

Szczególnie sprawnie zabrał się za to pochodzący z Zittau w Saksonii, posiadający odpowiednie środki finansowe Ludwik Geyer. Zbudował dużą przedzalnię, która szybko stanęła na czele wszystkich fabryk w królestwie.

W 1825 roku, wskutek błędnej oceny współpracy handlowej Niemiec z Ameryką, narastał kryzys, który stał się szczególnie dotkliwy dla branży bawełnianej, czego wynikiem był ogromny napływ pracowników z tego sektora do Łodzi, zakończony dopiero w roku 1828.

W 1826 roku rozpoczęto wznoszenie kościoła ewangelickiego Świętej Trójcy. Budowę nadzorował późniejszy fabrykant Jakób Peters.

Ratusz miejski, stojący do dziś na placu Wolności, został wybudowany w roku 1827.

Przy tej okazji powstał pomysł zawodów strzeleckich organizowanych w okresie świąt wielkanocnych. Panowie Johann i Gottlieb Fiedler, Gottlieb Seuberlich, Samuel Felsch, Johann Strauch, Benjamin Pietsch, Bezille i mistrz ślusarski Anton Stenzel postanowili kontynuować starą tradycję Królewskich Zawodów Strzeleckich również w nowej ojczyźnie, na obcej ziemi.

Pierwsze Towarzystwo Strzeleckie zawiązało się 7 czerwca 1824 roku podczas zgromadzenia na placu Nowego Miasta, gdzie 12 członków wybrało również swojego komendanta – fabrykanta Johanna Fiedlera.

Na pierwsze „królewskie strzelanie” przygotowano tarczę strzelecką oraz specjalne krzesło dla króla strzelców.

Towarzystwo składało się z 12 członków, a posiadało jedynie 3 sztuki broni. Szybko uporano się jednak z tym problemem, ponieważ Trautmann zajmował się naprawą broni z garnizonu w Brzezinach i mógł wyposażyć swoich towarzyszy w brakujące sztuki.

Pochodzący z Grunbergu bracia Obst akompaniowali na trąbkach. Strzelanie odbywało się poza miastem, głównie w pobliskich lasach.

Wkład finansowy na pokrycie kosztów wynosił 2 guldeny i 6 groszy. Ponieważ na pierwszych zawodach pojawiło się wielu widzów, zarówno z miasta, jak i z okolic, można było uznać to wydarzenie za imprezę masową, a samo strzelectwo zyskało dużą popularność.

Najlepszym strzelcem okazał się Gottlieb Strauch. Nagrodą było zajęcie honorowego miejsca na polerowanym „królewskim” krześle.

Pan Gottlieb Strauch został, zgodnie ze starym zwyczajem, poprowadzony w towarzystwie pozostałych uczestników i przy akompaniamencie braci Obst do pierwszego zajazdu znajdującego się na Rynku Nowego Miasta pod nr 16 i należącego do Jana Adamowskiego. Tutaj na cześć króla strzelców wydano bal i tak zakończono pierwszą imprezę.

Warto przytoczyć kilka godnych uwagi faktów z historii towarzystwa.

W roku 1826 poświęcono pierwszą flagę, w 1829 roku ówczesny król strzelców Christian Teuchert podarował towarzystwu szarfę, w 1835 roku na placu strzeleckim pojawiła się strzelnica, a w „Paradyżu” urządzono pierwszy bal z prawdziwego zdarzenia. W 1842 roku strzelnicę przeniesiono do miejskiego parku, w 1844 roku towarzystwo otrzymało od Tytusa Kopsischa nową szarfę, a nowym komendantem został Michael Kunkel, który był bardzo surowym człowiekiem. Wprowadził on pierwsze umundurowanie. Na stanowisku komendanta pozostał do roku 1877. W roku 1847 powstała pierwsza strzelnica zamknięta, której wartość wynosiła 996 guldenów i 18 groszy. Jej budowniczym był Gottfried Milsch.

W 1853 roku Łódzkie Towarzystwo Strzeleckie, w dowód uznania za nienaganne sprawowanie w tych niespokojnych czasach, uzyskało zgodę na posiadanie broni bez specjalnego pozwolenia.

Podczas zawodów strzeleckich w 1853 roku pojawiła się dodatkowa atrakcja. Odważni mogli spróbować swoich sił we wspinaczce po specjalnym palu, na którego końcu znajdowały się nagrody.

Fundatorami premii byli Heinrich Vorwerk i Hansch. Władze państwowe postanowiły podarować towarzystwu plac o powierzchni czterech mórg. Istniejąca do dziś strzelnica została wybudowana w 1856 roku, rok później król strzelców Carl Ebhardt poświęcił sztandar, a panowie August Hanschel i Rajmund Kuhnel podarowali towarzystwu nowe szarfy. W roku 1874 przypadła pięćdziesiąta rocznica istnienia towarzystwa i z tej okazji postanowiono wmurować kamień węgielny pod Dom Strzelecki.

W roku 1888 liczba członków wynosiła 113, urząd przewodniczącego od roku 1874 piastował Otto Julius Schultz. Do zarządu należeli również Ernst Hoffman, Franz Fischer i Konrad Paliwoda.

Komendantem był mistrz budownictwa Teodor Rudziński. Dziś urząd ten piastuje Edward Jeziorski.

Mistrzem jest w tym roku Ernst Lange, a marszałkiem Jakób Zimmermann.

Łódzkie Męskie Towarzystwo Śpiewacze

Innym ważnym stowarzyszeniem jest Łódzkie Męskie Towarzystwo Śpiewacze, którego powstanie datuje się na rok 1846.

Prowadzone początkowo przez prywatnego nauczyciela Jana Franza liczyło w 1856 roku już około 100 członków. Liczba ta następnie spadła. Powtórny rozkwit towarzystwa datuje się na rok 1862. Dwa lata później w zajeździe „Paradyż” w obecności znakomitych gości uroczystie poświęcono sztandar towarzystwa. 7 i 8 września zorganizowano koncert pod przewodnictwem dyrygenta Augusta Heinricha, co dało początek epoce znakomitych śpiewaków. Po utracie wspaniałego dyrygenta, jakim był Heinrich, wielu próbowało swoich sił, chcąc go zastąpić. Dopiero przybyły do Łodzi w 1878 roku Otto Heyer, czynnie działający w towarzystwie operowym, spróbował poprawić wyblakły wizerunek towarzystwa liczącego już tylko ośmiu członków. Pan Heyer zabrał się z wielkim zapałem do odbudowy świetności towarzystwa i korzystał z każdej okazji, by jego śpiewacy czynnie uczestniczyli w imprezach organizowanych w mieście. W krótkim czasie liczba członków wzrosła do ponad czterdziestu.

14 maja 1882 roku ministerstwo wewnętrzne przyznało Łódzkiemu Towarzystwu Śpiewaczemu statut. Od tego czasu jego historia jest spokojna i stabilna. Co roku na cześć dyrygenta organizowany jest koncert. Towarzystwo, które nie przyjmuje członków społeczności izraelskiej, zrzesza głównie młodzieńców zatrudnionych w branżach fabrycznych. Dziś liczy ono 115 członków.

Pierwszym zarządcą jest Neumann, drugim doktor Hofer. Dyrygentem i nauczycielem muzyki oraz śpiewu jest Otto Heyer. Rachunkowością zajmują się J. Beck i Max Richter. Poza nimi czynnie pracują jeszcze Panowie Schulde i Gustaw Peter.

Miejskie Towarzystwo Kredytowe i Łódzki Bank Handlowy

Kolejnymi przedsięwzięciami, jakie chcielibyśmy przedstawić, są: Miejskie Towarzystwo Kredytowe i Łódzki Bank Handlowy. Instytucje te rozpoczęły działalność w roku 1872.

czące weksli, jak i gotówki. 30 czerwca 1883 roku kasa rozpoczęła działalność z 407 oszczędzającymi i członkami, z wkładem finansowym w wysokości 59 956 rubli i 30 kopiejek. Dotychczasowy obrót wyniósł 92 359 rubli i 10 kopiejek.

Bilans z 31 grudnia 1883 roku wyglądał następująco: 210 członków z 60 728 rublami i 16 kopiejkami wkładu, 185 oszczędzających z 45 469 rublami i 79 kopiejkami wkładu.

Rezerwa to 1797 rubli i 70 kopiejek; całkowity obrót – 198 217 rubli i 77 kopiejek; oprocentowanie dla członków 9%, dla oszczędzających 6%.

Bilans na dzień 31 grudnia 1887 roku wyglądał następująco: 297 członków z wkładem kapitału w wysokości 182 753 rublami i 4 kopiejkami, 462 oszczędzających z wkładem w wysokości 199 013 rublami i 68 kopiejkami; oprocentowanie dla członków 8%, dla oszczędzających w zależności od wkładu od 3% do 5%.

Bilans na rok 1888 wygląda następująco: 346 członków z kapitałem w wysokości 297 364 rublami i 43 kopiejkami, 706 oszczędzających z 277 477 rublami i 59 kopiejkami. Rezerwa to 7702 rubli i 17 kopiejek; całkowity obrót – 2 172 108 rubli i 57 kopiejek; oprocentowanie dla oszczędzających od 3% do 5% w zależności od wkładu.

Łódzkie Towarzystwo Cyklistów

Do towarzystw należy również zaliczyć Łódzkie Towarzystwo Cyklistów, które powstało 19 czerwca 1886 roku, a 23 marca 1887 roku zostało oficjalnie uznane przez władze państwowe. Obecnie zrzesza ono 120 członków. Instytucji przewodniczą: Robert Resiger, Adolf Strenge, Karol Steinert jr, Hugo Ehmer, Gustaw Folkmann, Paul Michael i Ryszard Steinert. Łódzkie Towarzystwo Cyklistów brało udział w zawodach kolarskich zorganizowanych w Warszawie w 1887 roku, gdzie jego członkowie wywalczyli pierwsze miejsce. Na zorganizowanych przez siebie zawodach w roku następnym kolarze łódzkiego stowarzyszenia również okazali się najlepsi.

K. Wilkens

Rzemiosło i cechy

Obok prężnie rozwijającego się przemysłu nadal w dobrej kondycji jest rzemiosło, którego niestety nigdy nie udało się zaprezentować na specjalnie w tym celu zorganizowanej wystawie, lecz ważne jest samo przekonanie o jego wysokiej jakości i trwałości. W niektórych dziedzinach maszynom nie udało się zastąpić wykwalifikowanych pracowników i nie wiadomo, kiedy taka zmiana nastąpi.

Do najstarszych grup rzemieślniczych w Łodzi z pewnością należy tkactwo. Już w roku 1825 pojawiło się Bractwo Tkackie, które miało zrzeszać pracowników tej branży. 29 sierpnia tkacze łódzcy postanowili stworzyć bractwo i wystąpili z oficjalną prośbą do burmistrza miasta. Pozwolenie zostało udzielone 8 września 1825 roku. Z tej okazji 22 tkaczy zorganizowało imprezę towarzyską zakończoną w karczmie pod „Jeźdźcem Wilhelmem”.

28 maja 1828 roku zgodnie z rządowym rozporządzeniem tkacze zostali oficjalnie zrzeszeni w cechu rzemieślniczym liczącym 80 mistrzów. Pierwszym i zarazem najstarszym w społeczności tkaczy był Gottlieb Hausmann, drugim z najstarszych był Christian Wergau.

Godnym wzmianki wydarzeniem w historii cechu jest budowa „Domu Tkacza” w 1839 roku.

Społeczność tkacka liczyła w tym czasie 760 mistrzów, 451 pracowników i 250 uczniów.

Z tej okazji pierwszy ewangelicki pastor kościoła Świętej Trójcy napisał wiersz, którego słowa zamieszczamy poniżej.

Pieśń z okazji poświęcenia

W górę, w stronę Boga,
Skierujmy głowy dziękczynnie,
Okazał nam zmiłowanie, dał szczęście,
Pozwolił nam skończyć,
Co bractwo nasze zaczęło,
Niech nasza moc taka pozostanie,
Pozwól nam na to Panie!

Skierujmy ku niemu drugie spojrzenie,
Ku jego królewskiemu tronowi,
Ku niemu samemu,
Co dla nas nosi koronę,
Bo to jego ręka czyni,
Że jesteśmy tu szczęśliwi,
Niech będzie błogosławiony!

Pomyślcie bracia o zamierzonych czasach,
Pomyślcie o wiecznej tułaczce,
To on w trudnych chwilach
Zawsze był przy nas,
Oby nas nigdy nie opuścił,
Oby zawsze u nas gościł!

Pomyślcie o czasach, kiedy tu ugór był,
Kiedy lasy tylko szumiały,
Niemiecka pracowitość szerzy się,
Wspaniałe miasta wznoszą się.
Ojczyzna jest jeszcze wspanialsza,
Lecz tu nowa powstaje nasza.

Jedność mieszka pośród nas,
Którą czcimy wspólnie,
Zbierajmy, nie trwońmy,
Wierzmy, w dumie nie szalejmy,
Na nowym życia szlaku
Nie prowadźmy do rozłamu.

Wieńce ozdabiające ten dom
Znikną jak i my,
Bo krótkie są próby dni!
Lecz z odwagą patrzcie w dal,
Budujcie silny świat,
Kto tego nie uczyni,
Wzmianki nie jest wart.

Przekazy na temat miasta Zgierza

Zgierz, jak już wcześniej wspominaliśmy, wyspecjalizował się w produkcji materiałów delikatnych, przeznaczonych do wyrobu wytwornych ubrań. Miasto zrobiło w ostatnich latach spore postępy w kontaktach z Łodzią, od której oddalone jest o 10 wiorst w kierunku północnym.

Z dostępnych informacji wynika, że kiedyś miasto nosiło nazwę Zegrz, a prawa miejskie uzyskało już w 1404 roku.

Na terenie miasta znajdował się kościół poświęcony św. Mikołajowi. Budowla ta została zniszczona, lecz nie da się ustalić, w jakich okolicznościach doszło do tego zdarzenia. Na jej miejscu wybudowano w 1521 roku nowy dom boży, który rozebrano na początku tego stulecia, gdyż był w złym stanie technicznym i stwarzał zagrożenie dla wiernych. Poświęcony był on św. Katarzynie. Tak też poświęcono najnowszy kościół, który stoi w tym samym miejscu, co dwa poprzednie. Jego budowę rozpoczął w 1825 roku ówczesny proboszcz Józef Goldmann. Budowę zakończono dwa lata później.

Od tego momentu duchownymi byli tam: Makowski, Ojrzanowski i Hirschberger. Dziś, mimo podeszłego wieku, stanowisko to sprawuje ksiądz Antoni Gabrielski.

Powstanie gminy ewangelicko-luterańskiej datuje się na rok 1821. Na początku spotkania i nabożeństwa odbywały się w dużym pokoju. W 1823 roku rozpoczęto, na terenie przewidzianym w tym celu przez władze, budowę domu dla pastora. Już w następnym roku zamieszkał tam Heinrich Bando.

Rozpoczęcie budowy kościoła ewangelicko-luterańskiego datuje się na rok 1825, a jego poświęcenie przypało na rok następny.

Po śmierci pastora Bando w 1865 roku wszystkimi sprawami kościoła zajmował się Juliusz Pasternacy. Jego miejsce zajął w 1866 roku młody pastor Ernst Wilhelm Bursche.

Zgierz, będący pod opieką prezydenta miasta Edwarda Ślósarskiego, liczył 1 stycznia 1888 roku:

wyznawców kościoła prawosławnego:	
potwierdzonych	18
niepotwierdzonych	8
wyznawców kościoła rzymsko-katolickiego:	
potwierdzonych	4970
niepotwierdzonych	620
wyznawców kościoła ewangelickiego:	
potwierdzonych	5300
niepotwierdzonych	634
wyznawców judaizmu:	
niepotwierdzonych	160
razem:	15226

z tego mężczyzn 7555, a kobiet 7671.

Budynków i fabryk, wyłączając zabudowania gospodarcze, jest w mieście 500.

Stojący na rynku ratusz wybudowany został w 1847 roku, na miejscu starego, drewnianego budynku.

W Zgierzu znajduje się kilka szkół:

- W 1888 roku została wybudowana trzyklasowa, prywatna szkoła dla chłopców, w której pracuje czterech na stałe zatrudnionych nauczycieli i dwóch nauczycieli religii. Fundusze potrzebne na utrzymanie placówki pochodzą z czesnego, datków obywateli oraz funduszu miasta.
- Istnieje pensjonat dla dziewcząt, z dwoma klasami i klasą przygotowawczą.
- Działają cztery szkoły elementarne: dwuklasowa szkoła katolicka dla chłopców, w której uczy dwóch nauczycieli, jednoklasowa szkoła katolicka dla dziewcząt, czteroklasowa, mieszana szkoła ewangelicka, w której pracuje trzech nauczycieli i jedna nauczycielka, żydowska szkoła elementarna z jednym nauczycielem.

Do błogosławionych instytucji znajdujących się w mieście należy z całą pewnością zaliczyć wspaniale wyposażoną straż pożarną pod dowództwem C.A. Meyerhoffa,

Licznie reprezentowani rzemieślnicy zrzeszeni są w cechach. Na temat towarzystwa strzeleckiego, które znajduje się w Zgierzu, nie mamy żadnych informacji.

Podobnie jak w Łodzi, w Zgierzu przemysł ciągle się rozwija, co doprowadziło do prawie całkowitego zaniku produkcji chałupniczych. Oczywiście są tacy, którzy nadal próbują pracować według starych wzorców, jednak nie są oni w stanie w żaden sposób konkurować z produkcją na wielką skalę i wielu z nich, by zarobić na życie, skłania się do pracy w fabrykach, które są teraz jednymi z głównych „żywcicieli” tkaczy.

Poniższe liczby podajemy według wiarygodnych źródeł.

Własną działalność w handlu i produkcji prowadzi 30 firm, w których pracuje 27 kotłów i 25 maszyn parowych (ich łączna moc wynosi 1200 koni mechanicznych). Przędzalnia ma w swojej ofercie 68 różnych produktów. Pracuje w niej 62 000 wrzecion, z czego 16 000 w branży wełnianej i 10 000 w bawełnianej; poza tym 4640 wrzecion podwójnych, 628 maszyn pomocniczych, 139 krosien mechanicznych i 1000 ręcznych do wyrobu materiałów wełnianych, kordu oraz służących do produkcji ubrań męskich.

Liczbę pracowników przemysłu szacuje się na 4300. Wysokości rocznej produkcji nie udało się ustalić.

Mimo korzystnego położenia, taniej ziemi i dobrego dostępu do wody, miastu, które dawniej było siedzibą urzędu okręgowego i sądu, nie udało się tak zabłysnąć, jak sąsiadującej z nim Łodzi. Spowodowane to jest na pewno brakiem dostępu do szlaku komunikacyjnego, co w znacznym stopniu ogranicza swobodny transport węgla i towarów. Przemysłowcy i obywatele usilnie starają się o budowę linii kolejowej. Przygotowane projekty czekają na decyzję i nie wiadomo, czy ta linia w najbliższym czasie powstanie. Nie ukrywamy, że wpłynie to na dalsze losy tego miasta.

C. Wilkens

Firmen-Verzeichnis

der in den Städten Lodz, Szigierz u. Pabianice bestehenden Fabrik-Etablissements,
Handels-Geschäfte und Gewerbetreibenden.*

Lodz.

- 1 *Abel, Friedrich. Fächer- und Corbfabrik, Spinnerei, Weberei und Appretur: Polubniowastraße 9/11 (490/91)
- 2 Abel, Carl. Dampfmühle: Sredniastr. 38 (352).
- 3 Abel, G. Bäckerei: Wschodniastr. 27 (456).
- 4 Abramski, B. Wollwaarenfabrik: Petrifauerstr. 79 (770).
- 5 *Actiengesellschaft der Baumwollmanufaktur Louis Meyer. Spinnerei, Weberei, Bleiche, Druckerei. Centralbureau: Petrifauerstraße 280/82 (623/24), Niederlage: Petrifauerstraße 74 (512).
- 6 *Actiengesellschaft der Baumwollmanufaktur von Carl Scheibler. Spinnerei, Weberei, Bleiche, Druckerei etc. Centralbureau: Wasserring, Niederlage: Jawadzkastr. (446).
- 7 *Actiengesellschaft der Baumwollmanufaktur von J. K. Wojnanski. Spinnerei, Weberei, Bleiche, Druckerei. Centralbureau: Drogowastraße (63), Niederlage: Petrifauerstr. 49 (785).
- 8 *Actiengesellschaft der Dampfbrauerei K. Anstalts Erben. Bierbrauerei: Sredniastr. 34/42 (349/54).
- 9 *Actiengesellschaft der Stryadower Manufaktur von Siehle & Dittrich. Hauptniederlage von Leinwaaren und Ericotagen: Petrifauerstr. 6 (249).
- 10 *Actiengesellschaft der Baumwollmanufaktur „Zamiercie“. Niederlage: Neuer Ring 8 (8).
- 11 *Albrecht, Louis. Agenturgeschäft: Petrifauerstr. 11 (278/79).
- 12 *Alart, Leon, & Co. Kammgarnspinnerei. Niederlage: Zielonast. (264).
- 13 Altwasser, F. Müllermeister.
- 14 Alwas, A. Glas- und Porzellanfabrik: Nowomiejskastr. (239).
- 15 Anapow & Goldblum. Wollwaarenfabrik: Petrifauerstr. 42 (261B).
- 16 Andersch, H. Colonialwaaren-Handlung: Petrifauerstr. 165 (727).
- 17 Arndt, Julius. Buchhandlung: Petrifauerstr. 13 (277).
- 18 Ast, Carl. Mischsteinfabrik und Lager von Mühlenartikeln: Constantinertstraße (326)
- 19 Aumann, Joh. & Co. Niemen- u. Piderfabrik: Kajnast. (878).
- 20 Aurich, Otto. Mischfabrik: Wschodniastr. 56 (1419c).
- 21 Bachofner, Rudolf. Spinnereidirekt der Scheibler'schen Baumwollmanufaktur: Pfaffenst. (773b).
- 22 *Bador, M. Agenturgeschäft: Cegielnianstr. 29 (271a).
- 23 Baehr, Otto. Colonialwaaren-Handlung: Promenadenstr. (778h).
- 24 Balle, J. Baumwollwaarenfabrik: Olmnastr. (1260).
- 25 Balle, J. Bürstenfabrik: Petrifauerstr. 115 (772).
- 26 Balle, J. & W. Gummiwaarenfabrik: Petrifauerstr. 189 (715).
- 27 Balle, A. Ziegelsteinfabrik: Petrifauerstraße 41 (766)
- 28 Bando, C. Eisenhandlung: Dzielnastr. 2 (1380)
- 29 *Baruch, Gebr. Weberei, Färberei, Appretur: Cegielnianstr. 25 (271c).
- 30 *Baruch, Salo. Wollwaarenfabrik: Petrifauerstr. 48 (262).
- 31 Barof, A. Arzt: Petrifauerstr. 92 (522).
- 32 Baranski, M. Wollwaarenfabrik: Cegielnianstr. 29 (271a).
- 33 Barankiewicz, St. Fabrik hygienischer Verbandwatten und medizinischer Verbandstoffe „Valentini“. Polubniowastr. 24 (484).
- 34 Barth, Oscar. Spezialist für Brunnenbauten und Tiefbohrungen: Promenadenstr. (773b).
- 35 *Bary, J. L. Commissionsgeschäft: Petrifauerstr. 80 (516).
- 36 Bauer, S. Bierbrauerei: Widzowskastr. 113 (1095).
- 37 Baumgarten, W. Wollspinnerei: Petrifauerstr. 86 (519).
- 38 Baumgarten, Rafael. Spirituosen-Niederlage: Konstantinerstr. (317).
- 39 Baumgarten, Leopold. Agentur, Agent der Commery. Feuer-Versicher.-Ges.: Zielonast. (786.)
- 40 Bayerl & Ramay. Wollspinnerei: Petrifauerstr. 86 (519).
- 41 Beathold & Seifer. Färberei: Benediktenstr. (789).
- 42 Bedmann, E. Arzt: Petrifauerstraße 117 (771)
- 43 Beit, A. Schuhwaaren-Handlung: Sredniastr. 1 (435).
- 44 Bendorff, C. Restauration: Sredniastr. 4 (330).
- 45 Bennich, Carl. Fächer-, Corb- und Damastfabrik: Petrifauerstr. 105 (757).
- 46 Berckenkamp, Carl. Wollwaaren-Handlung: Petrifauerstr. 59 (780).
- 47 Berger, C. Wagenfabrik: Petrifauerstr. 118 (537).
- 48 Bergmann, C. Restaurant: Polubniowastr. 8 (449).
- 49 *Bergson, Samuel & Michal. Kohlenhandlung: Kohlenplatz 12 und 13.
- 50 Berndt, G. Thierarzt: Petrifauerstraße 151 (734)
- 51 Bernhardt, F. Seilerwaarenfabrik. Drogowastraße (285).
- 52 Besser, Albert. Fächer- und Corbfabrik: Cegielnianstraße 56 (1398).
- 53 Beyer, Joseph. Metzger- und Wursthandlung: Promenadenstr. (774a)
- 54 *Biernmann, Robert. Färberei & Appretur: Widzowskastr. 1 u. 2-34 (2354)
- 55 *Birenkiewicz, B. Percektor R. Schwanmalt: Zielonast. (265A).
- 56 Birenkiewicz, J. Arzt: Petrifauerstr. 28 (257a)
- 57 *Birnbaum, J. & Co. Streichgarnspinnerei: Dzielnastr. (503a).
- 58 Bittof, Anastasius. Färberei: Drogowastraße (283h).
- 59 *Bloch, A. Agenturgeschäft: Petrifauerstraße 108 (532).
- 60 Blum, J. Wollspinnerei: Sredniastraße 38 (352).
- 61 Borejsza. Apotheke: Petrifauerstraße 165 (727).
- 62 Bornstein, M. Wollwaarenfabrik: Petrifauerstraße 32 (258).
- 63 Borst, M. G. Niederlage von Tuch- und Kammgarnstoffen: Petrifauerstraße 27 (272).
- 64 Böttiger, F. W. Wigognespinnerei, Zwirnererei und Färberei: Widzowskastraße 157 (1077).
- 65 Brauner, J. Kammgarn- und Corbfabrik: Petrifauerstraße (259a).
- 66 Brenner, J. Kunst- und Handelsgärtnererei: Petrifauerstraße 180 (468).
- 67 Breidel u. Reinheimer. Knopffabrik: Wulczanskastraße (270h).
- 68 Bricker. Müllermeister.
- 69 Brijch, L. C. Färberei: Drogowastraße (90a).
- 70 Brijch, J. G. Colonial- und Farbaaren-Handlung: Drogowastraße (295).
- 71 Brangittler. Kunst- und Weißfärberei: Jawadzkastraße (436).
- 72 *Bronitonski-Coppel. Inspector der Warschauer Feuerversicherungsgesellschaft. Ingenieur-Technologe, Secretär der „Gesellschaft zur Förderung von Industrie und Handel im russischen Reich“ und Secretär des Comitees zur Anlage von Wasserleitungen und Canalisation: Meyer's Passage (515).
- 73 Bronowski, S. Eisenwaaren-Handlung: Nowomiejskastr. (14).
- 74 Buchert und Comp. Wigognespinnerei: Widzowskastraße 56 (1117).
- 75 Buchwig. Müllermeister.
- 76 Bugajski, F. Eisenwaaren-Handlung: Petrifauerstraße 7 (281).
- 77 Buhle, J. Färberei: Petrifauerstraße 236 (535).
- 78 Busse, M. Bäckerei: Dzielnastraße 22 (1371).
- 79 Butskat, M. Maler, Tapeten- und Galanteriewaaren-Handlung: Petrifauerstraße 3 (283).
- 80 Caro, A. Agenturgeschäft: Jawadzkastraße (441).
- 81 Chmielewski, L. Uhren- und Nähmaschinenfabrik: Petrifauerstraße 13 (255).
- 82 *Chomtomski, A. Verein. Rechtsanwalt: Jawadzkastraße (536).
- 83 Cohn, M. Arzt: Petrifauerstraße 5 (282).
- 84 Cohn, S. Tuchhandlung: Petrifauerstraße 27 (272).
- 85 *Cohn J. L. und Co. Baumwollspinnerei: Petrifauerstraße 86 (319).
- 86 Conium-Verein. Ledyer Beamten. Colonial- und Seifenwaaren-Handlung: Polubniowastraße 11 (490) und Petrifauerstraße 83 (768).
- 87 Creutzburg, Ch. Privileg. Baumeister für Holz- und Wegebauten: Mischstraße (821mn).
- 88 *Czarnowski, S. Band- und Eigenfabrik: Petrifauerstraße 96 (524).
- 89 Czernilewski, M. Eisenwaaren-Handlung: Nowomiejskastraße (16).
- 90 Danielewicz, A. Notar: Sredniastraße 19 (426).
- 91 *Danielewski und Co. Elektrotechnische Fabrik: Lergowastraße (45).
- 92 *Danziger und Landau. Färberei: Karolast. (843).
- 93 Danziger und Lindenfeld. Garnhandlung: Cegielnianstraße 49 (1337).
- 94 Daszkiewicz, M. Colonialwaaren-Handlung: Krotkastraße (1351).
- 95 Daube, A. Fächer- u. Baumwollwaarenfabrik: Petrifauerstraße 173 (723).
- 96 Davidsohn und Co. Sammetfabrik: Juliusstraße (1128a).
- 97 Debatist, J. Conditorei: Konstantinerstraße (320a).
- 98 Desselberger, G. Bäckerei, Wehl- und Kleberverkauf: Wulczanskastr. (795).
- 99 Diering, A. Optiker: Petrifauerstraße 13 (277).
- 100 Diesner, R. Schlosserei: Petrifauerstraße 225 (697).
- 101 Diesner, J. Mischfabrik: Wschodniastraße 45 (1409).
- 102 Dietrich, A. Colonialwaaren-Handlung: Petrifauerstraße 55 (782).
- 103 Dietrich, E. Photograph: Petrifauerstraße 54 (501).
- 104 Dietrich, M. Lithographische Anstalt: Petrifauerstraße 99 (760).
- 105 Dietrich, E. Colonialwaaren-Handlung: Sredniastraße 8 (332).
- 106 Dittbrenner, M. Müllermeister.
- 107 Wittmann, Ad. Inspektor der Scheibler'schen Gasanstalten: Emilienstraße in Pfaffenst.
- 108 *Dobranicki, Ad. Fabrik wollener und baumwollener Waaren, Spinnerei, Weberei, Druckerei und Appretur: Polnocnastr. (297).
- 109 *Dobranicki, J. Vontgeschäft: Petrifauerstraße 25 (273).
- 110 Dobranicki, D. und C. Wollwaarenfabrik: Cegielnianstraße 38 (1405).
- 111 Donchin, S. Arzt: Petrifauerstraße 6 (279).
- 112 Döring, B. Agenturgeschäft: Jawadzkastraße (439).
- 113 Döring, Christian. Sargmagazin: Konstantinerstraße (317).
- 114 Drechl, L. Thierarzt: Neuer Ring 10 (240).
- 115 *Dremb, J. Chemische Fabrik: Pobleznast. (813a).
- 116 Droske, E. Schuhwaaren-Handlung: Nowomiejskastraße (8).
- 117 Eckert, Bertha. Wobemagazin: Petrifauerstraße 71 (774).
- 118 *Eichler, August. Farbaarenfabrik: Petrifauerstraße 218 (587).
- 119 Eisenbraun, F. Baumwollspinnerei und Appretur: Petrifauerstr. 68 (508).

* Die mit * bezeichneten Firmen haben Telegraphen-Verbindung.
Die vorgelegten Zahlen dienen zur Auffindung der Firmen in der nach Branchen geordneten Aufstellung am Schlusse.

- 120 *Eisert, Karl. Cord- und Lächerfabrik: Petrikauerstr. 135 (742).
- 121 Eisner, Rudolf: Wollschaferei: Wschobnistr. 47 (1410).
- 122 *Eisner, S. Rammgarn-Niederlage: Grünestr. (264).
- 123 *Elefant, W. Schafschaferei: Petrikauerstr. 108 (532).
- 124 Eltram, A. Arzt: Petrikauerstr. 116 (536).
- 125 *Eigenberg, V. Wollolaf: Petrikauerstr. 6 (249).
- 126 Emde, Carl. Bäckerei: Konstantinerstr. 321m).
- 127 *Emde & Co. Färberei: Grünestraße (787d).
- 128 Ende F. Wollwaarenfabrik: Petrikauerstr. 108 (532).
- 129 Engelhardt, W. Niederlage von Hüten, Mägen und Pelzwaaren: Petrikauerstr. 7 (281).
- 130 Epstein, S. R. Wollwaarenfabrik: Petrikauerstr. 69 (775).
- 131 Falzmann, W. Wollspinneret: Wulzansstr. (720a).
- 132 Falzmann, Z. Wollspinneret: Verlängerle Promenadenstraße (730).
- 133 Falzmann, A. Müllermeister.
- 134 *Faber u. Bive. Wollspinneret: Dugastr. (790a).
- 135 Fefel, Jof. Bautechniker: Ede Widjema u. Egelinanastr. 36 (1437).
- 136 Fefel, V. Spigenfabrik: Petrikauerstr. 177 (721).
- 137 *Fial, Johann u. Söhne. Leppich- und Möbelfabrik: Petrikauerstr. 127 (746).
- 138 Fiebigler, R. Steinmetzgeschäft und Grabdenkmäler-Fabrik: Kirchhoffstr. (64a).
- 139 Filippowski, J. Labal-Niederlage: Petrikauerstr. 27 (272).
- 140 Filippowski, W. Auskunftsbüro: Dylastr. 6 (1378).
- 141 *Fischer, W. Agenturgeschäft und Garnniederlage von S. F. Kürzel in Sgierz: Petrikauerstr. 74 (512).
- 142 *Fischer, R. Labal-Niederlage: Petrikauerstr. 47 (786).
- 143 Fischer, A. Buch- und Musikalienhandlung: Zawadzkastr. (278).
- 144 Fischer, G. Müllermeister.
- 145 Fischer u. C. Chemische Fabrik: Salzstr. (797).
- 146 Fischer, Franz. Appretur: Petrikauerstr. 112 (534).
- 147 Fischer, R. W. Sargmagazin: Dylastr. (551).
- 148 Fjofel, W. Dufabrik: Erednistr. 12 (324).
- 149 *Fraenkel, R. Kofeln u. Eisenhandlung en gros, Speditionsgeschäft: Dylastr. (1108b).
- 150 Friedmann, W. Wollwaarenfabrik: Petrikauerstr. 42 (261B).
- 151 *Frischberg, G. H. Commissions- und Agenturgeschäft.
- 152 Frischmann, A. W. Wollwaarenfabrik: Petrikauerstr. 50 (233).
- 153 Frischmann, D. Bau-Unternehmer: Dylastr. (1109a).
- 154 Fromel, W. Maurermeister: Dugastr. (48a).
- 155 *Frommer, S. Papierhandlung: Nowomiejskastr. (232).
- 156 Fuffel, R. Bauunternehmer: Petrikauerstr. 101 (759).
- 157 Galewski, R. H. Baumaterialien-Handlung: Widjemastr. 59 (1110).
- 158 Garmert, W. Müllermeister.
- 159 *Gampe, J. Appretur: Petrikauerstr. 208 (582).
- 160 *Gampe und Albrecht. Holzfabrik: Petrikauerstr. 54 (501).
- 161 Gariunkel, J. Arzt: Neuer Ring 9 (239).
- 162 *Gefsig, G. W. Colonial- und Erdwaaren-Handlung en gros: Petrikauerstr. 215 (702).
- 163 Gehlig, Gebr. Dampfbierbrauerei: Drogowastr. (291).
- 164 *Gehlig, Otto. Architekt- und Bauunternehmer: Rikterhausstr. (1325/9).
- 165 *Geise, Gebr. Agentur- und Commissionsgeschäft, Niederlage von Garnen der Firma Krusch u. Ender in Babianice, W. Bras u. Söhne in Genesiohaus, Hauptagentur der Feuerversicherungsgesellschaft „Rosowa“. Petrikauerstr. 21 (274a).
- 166 Gernoth, Ruch u. Handelsgärtneri: Konstantinerstr. (321).
- 167 Gessner, G. Appretur: Widjemastr. 22 (1443).
- 168 Ginsberg, W. Streichgarnspinnerei: Egelinanastr. 1393 (672).
- 169 Gierjon, S. Rammgarn-Fabrik: Egelinanastr. 6 (272).
- 170 Glang, A. Modemagazin: Neuer Ring 5 (5).
- 171 Glang, S. Buchdruckerei: Neuer Ring 5 (5).
- 172 *Gleichmann, B. Lächer- u. Cordfabrik: Petrikauerstr. 60 (504).
- 173 Gnielinski, B. Seifenfabrik: Petrikauerstr. 119 (750).
- 174 Goiba, S. Möbel-Niederlage: Dugastr. (8136).
- 175 *Goldammer, Otto. Agentur u. Commissionsgeschäft: Sachobnistr. (274).
- 176 Goldbaum. Arzt: Petrikauerstr. 45 (264).
- 177 Goldberg u. C. Cartonagenfabrik: Petrikauerstr. 79 (710).
- 178 Goldblum, S. Stab- u. Kurzwaren-Handlung: Nowomiejskastr. (238), Petrikauerstr. 99 (760).
- 179 *Goldfeder, A. Bankgeschäft: Petrikauerstr. 50 (263).
- 180 *Goldfeder, W. Bankgeschäft: Petrikauerstr. 51 (764).
- 181 Goldfuß, W. Zureiter: Petrikauerstr. 26 (257).
- 182 Gold, G. W. Colonialwaaren-Handlung: Dugastr. (321k).
- 183 *Goldner, F. Bigoguespinnerei: Polubniowastr. 48 (407).
- 184 Göppert u. Orstler. Dufabrik: Zawadzkastr. (278).
- 185 Gorzki & Co. Agentur u. Commissionsgeschäft: Widjemastr. 71 (1126).
- 186 Gorlein. Apotheker: Wschobnistr. 58 (1418).
- 187 Gottheimer, F. Agenturgeschäft: Zawadzkastr. (436).
- 188 Grabowski, J. Notar: Petrikauerstr. 17 (275).
- 189 Graf, R. Tuch- und Cordfabrik: Petrikauerstr. 103 (758).
- 190 Grajlich, W. Restaurant: Alexanderstraße (92).
- 191 Grams, J. Restaurant: Zawadzkastr. (438).
- 192 Grams, W. Müllermeister.
- 193 *Grancoml. Wollspinneret: Karolew bei Lodz.
- 194 Grealich, Gebr. Steinmetz- und Bildhauer: Konstantinerstr. (321).
- 195 *Grawe, J. G. Wollagentur: Nowomiejskastr. (233).
- 196 *Greenwood, F. Webutensilienfabrik: Dylastr. (1088e).
- 197 *Grubmann, Louis. Baumwollspinnerei: Lergowastr. (1158).
- 198 Groffer, J. Möbel-Fabrikerei: Egelinanastr. 64 (1398a).
- 199 Groffer, W. Möbel-Fabrikerei: Dylastr. 23 (1363).
- 200 Groß, W. Maler: Meißnerhausstr. (525d).
- 201 *Großkopf, G. R. Rammgarn-Fabrik: Petrikauerstr. 62 (505).
- 202 Grusinski, A. Arzt.
- 203 *Grusinski, J. Notar: Konstantinerstr. (327).
- 204 Günther, Fr. Baumwollwaaren-Fabrik: Petrikauerstr. 105 (757).
- 205 Günzel, W. Bildhauer und Stukateur: Wilschstr. (819m).
- 206 Gürtler, Th. Färberei: Wladowastr. (114).
- 207 Gufe, J. Restaurant: Promenadenstr. (779).
- 208 Gutentag, S. Zureiter: Neuer Ring 3 (3).

- 209 Gutmann, J. Manufakturwaaren-Niederlage: Petrikauerstr. 25 (273).
- 210 Gutmann, J. Leinwaaren-Niederlage, Agentur der Warschauer Feuerversicherungs-Gesellschaft: Petrikauerstr. 42 (281B).
- 211 Gütler, A. Colonialwaaren-Handlung: Konstantinerstr. (317).
- 212 Haberfeld, J. Zahnarzt: Petrikauerstr. 59 (780).
- 213 Haberman, J. Tapezierer: Konstantinerstr. (323).
- 214 *Häbler, G. & Co. Agentur- u. Commissionsgeschäft: Petrikauerstr. 193 (713).
- 215 Häbler & Co. Kohlen-, Steine- und Kalkniederlage: Kohlenplatz Nr. 15.
- 216 Hargelen & Co. Graviranstalt: Petrikauerstr. 188 (572).
- 217 Haenischel, G. jr. Wollwaarenfabrik: Sachobnistr. (270i).
- 218 Haffstein, Julius. Herrenkleider-Magazin: Neuer Ring 4 (4).
- 219 *Händke, J. Seifenfabrik: Nowomiejskastr. (14).
- 220 Hantowicz, J. Speditionsgeschäft: Egelinanastr. 7 (271n).
- 221 *Häutig, A. Färberei und Appretur wolk. u. halbwooll. Waaren: Petrikauerstr. 332 (593).
- 222 Hartmann, J. Colonialwaaren-Handlung: Petrikauerstr. 108 (532).
- 223 Hartmann, C. W. Spiegel- u. Bilder-Handlung: Petrikauerstr. 16 (254).
- 224 Hartwig, D. Kohlen-Niederlage: Kohlenplatz 7.
- 225 Haupt, R. Telegraphen- und Wasserleitungen, Krieger-Fabrik, Restaurant: Petrikauerstr. 98 (525).
- 226 *Hausmann u. Co. Kapphult- u. Dachpappenfabrik: Petrikauerstr. 160 (558).
- 227 Hebrich, R. Schuhwaaren-Niederlage: Petrikauerstr. 50 (263).
- 228 *Heimann, G. Agentur- und Commissionsgeschäft: Petrikauerstr. 102 (527).
- 229 Heimann, S. Glas- u. Lampen-Niederlage: Nowomiejskastr. (233).
- 230 Heimann, G. J. Spiritus-Niederlage: Nowomiejskastr. (9).
- 231 Heine, C. Kunst- u. Maschinenfabrikerei: Dylastr. (505a).
- 232 *Heinzel, J. Fabrik feiner Woll- u. Halbwoollwaaren, mech. Weberei: Petrikauerstr. 104 (528/31); Färberei u. Appretur: Petrikauerstr. 222 (588/90).
- 233 *Heinzel u. Kuniger. Baumwollmanufaktur, Spinnerei, Weberei, Bleicherei und Appretur: Widjema bei Lodz.
- 234 Heise, Pauline. Hebamme: Lutomirskastr. (148c).
- 235 *Helmann, M. Commissionsgeschäft: Egelinanastr. 24 (272c).
- 236 Helmichshaus, R. Schuhwaaren-Niederlage: Petrikauerstr. 62 (505).
- 237 *Hemleisch, G. Agenturgeschäft: Dylastr. 20 (1372).
- 238 Hendschel, Ed. Cigarrengeschäft: Petrikauerstr. 88 (520).
- 239 Hente, W. Restaurant: Alexanderstraße (25).
- 240 Henseler, C. Bürstenfabrik: Petrikauerstr. 55 (782).
- 241 Henselmann, G. Bäckerei: Alexanderstraße (58).
- 242 Hensler, G. Agenturgeschäft: Dylastr. 17 (1360).
- 243 Hentich, G. Restaurant, Wolborststraße (210).
- 244 Herbe, W. Restaurant: Dylastr. (514).
- 245 *Herbst, Ed. Generaldirektor der Baumwollmanufaktur von Carl Scheibler, Pfaffen Dorf.
- 246 Herbst u. Kadler. Wolkerei und Appretur: Wulzansstr. (836).
- 247 Hermann, F. W. Agenturgeschäft: Nowomiejskastr. (234).
- 248 Hershel, E. Appretur: Dylastr. 1364c.
- 249 Hertein, Haber. Weberei: Zamiatrastr. (120).
- 250 *Herzenberg u. Kraessohn. Manufaktur- u. Leinwaaren-Handlung en gros & en détail: Petrikauerstr. 23 (273a).
- 251 *Herzenberg u. Rapoport. Manufakturwaaren-Lager en gros, Fabrik von Baumwollwaaren: Petrikauerstr. 15 (276).
- 252 Hesse, J. Drahtweberei u. Siebwaarenfabrik: Konstantinerstr. 327.
- 253 Heger u. Schwalbe. Pelzwaaren u. Nouveautés: Petrikauerstr. 51 (787).
- 254 Heuser, R. S. Idenbandfabrik: Grüner Ring (786i).
- 255 Heymann W. Agentur-Geschäft: Sachobnistr. (271g).
- 256 Hillemann, R. Conditorei: Petrikauerstr. 113 (753).
- 257 Hillemann. Modemagazin: Petrikauerstr. 64 (516).
- 258 *Hing, Leopold jr. Phantasiemaarenfabrik: Petrikauerstr. 69 (775).
- 259 *Hirschberg & Birnbaum. Baumwollwaaren: Petrikauerstr. 34 (259a).
- 260 *Hirschberg & Wilczinski. Phantasiemaarenfabrik: Promenadenstraße 771b, Niederlage: Petrikauerstr. 53 (783).
- 261 *Hirschberg & Loubor. Kohlenhandlung: Widjemastraße 59 (1110).
- 262 Hirschberg Jacob. Manufakturwaarenhandlung: Nowomiejskastr. (8).
- 263 Hirschmann, J. Manufakturwaaren-Lager von W. Ginsburg, Nowomiejskastr. (8).
- 264 Hirscheron E. Agentur- und Commissionsgeschäft, Fabrikation der Beroyfchen Wärmekugelmasse, System Pognanski & Strejlich Berlin: Petrikauerstr. 192 (574).
- 265 Hochmuth. Wollspinnerei und Appretur: Wulzanskastr. (804).
- 266 Hoffer, R. Arzt: Petrikauerstr. 97 (761).
- 267 Hoffmann, Jacob. Cord- und Lächer-Fabrik: Petrikauerstr. 101 (759).
- 268 Hoffmann G. Maurermeister: Dylastr. (1096F).
- 269 *Hoffrichter, C. Baumwollspinnerei u. Weberei: Petrikauerstr. 202/4 (579/80).
- 270 Hoffrichter, R. Bäckerei: Erednistr. 13 (429a).
- 271 Hohn, F. W. Wollspinnerei: Wulzanskastr. 800.
- 272 Horditzko, J. Glaswaaren-Niederlage: Neuer Ring 10 (240).
- 273 Hrdina. Kunst- und Handelsgärtneri: Konstantinerstr. (320a).
- 274 *Hüller, Gebrüder. Ercotogaenfabrik: Wulzanskastr. (640).
- 275 *Hüller, August. Maschinenfabrik: Pustastr. (575a).
- 276 Hüneroth, G. Labalgeschäft: Langestraße (48).
- 277 Hüttler, Alfred. Maschinenbau- und Reparaturwerkstatt: Polnoastr. (336).
- 278 Jemisch, Ludmija. Färberei: Wulzanskastr. (834a).
- 279 Jälk, Jof. Baumwollwaarenfabrik: Wschobnistr. 56 (1419).
- 280 Jabile, Paul. Seifenfabrik: Petrikauerstr. 171 (724).
- 281 Jabule, R. Raapenfabrik: Petrikauerstr. 138 (547).
- 282 *Jalubowicz, W. Agenturgeschäft: Sachobnistr. (273).
- 283 Jalubowicz & Wiener. Seidenwaarenfabrik: Egelinanastr. 48 (1402).
- 284 Janicka, M. Parfümeriehandlung u. Frlieuranstalt: Petrikauerstr. 11 (278/9).
- 285 Janiszewski, A. Restaurant: Meyer's Passage.
- 286 Janowski, F. Spirituolen-Niederlage: Neuer Ring 5 (5).
- 287 Jasniski, G. Arzt: Pfaffen Dorf bei Lodz.
- 288 Jarisch, Florian. Lein- und Baumwollwaarenfabrik, Petrikauerstr. 153 (738).
- 289 Jarisch F. Bleichwaarenfabrik: Petrikauerstr. (266).
- 290 Jarisch & Bruner. Woll- und Baumwollabfall-Handlung und Agenturen: Dylastr. (506a).
- 291 *Jarcinski, Siegmund. Wollwaarenfabrik: Nowomiejskastr. (238).
- 292 Jendr, Karl. Zudernwaarenfabrik, Nowastr. (1-95).
- 293 Jentich, Jof. Schankgeschäft, Petrikauerstr. 124 (540).
- 294 Jeske, Ad. Schlofferet, Wulzanskastr. (630).

KARL WUTKE

Ziegel-Strasse Nro. 70/249a.

LODZ

Ziegel-Strasse Nro. 70/249a.

GRÖSSTE MÖBEL-FABRIK IN POLEN.

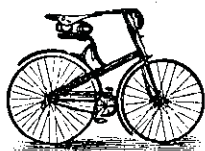
—+* Gegründet im Jahre 1865. +*—

**Einrichtung herrschaftlicher Wohnungen in jedem gewünschten
Style, einschließlich Decoration.**

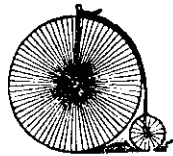
Kostenanschläge und Zeichnungen unter Berücksichtigung aller besonderen räumlichen Verhältnisse.

Grosses Lager fertiger hochfeiner Möbel in jedem Genre.

Solideste Ausführung bei mässigen Preisen.

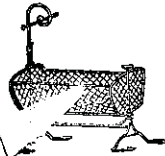
**Erste Lodzer
Eisenmöbel-, Velociped-
und Kinderwagen-Fabrik**

von
JOSEPH WEIKERT, LODZ,

—> gegründet 1880. <—

Billigste Bezugsquelle für Private und Händler für **Eisenmöbel** jeder Art, **Kinderwagen** (von Rs. 5.75 an), **Velocipeds** für Erwachsene und Kinder.

NB. Nur Prima-Fabrikate, Preis-Courante franco.

CARL BERCKENKAMP

LODZ

Tapiserie-, Kurz-, Weiss- und Wollwaren-Geschäft

—> gegründet 1885 <—

(früher Louise Berckenkamp.)

Das Uhren-Geschäft von Robert Müller,

Lodz, Petrikauer-Strasse Nro. 752.

—> schrägüber Heintel's Palais, <—

empfeht sein Lager aller Arten **Uhren** und verschiedener **Bijouterien**, sowie **Reparatur-Werkstatt** aller in das Fach einschlagenden Arbeiten unter Garantie bei soliden Preisen.

CONDITOREI

G. Reymond

Lodz,

Ecke Petrikauerstrasse und Meyers Passage,

im Mittelpunkt der Stadt, in unmittelbarer Nähe der grössten Hotels, der Theater und der Post gelegen, empfiehlt sich dem p. p. Publikum bestens.

Grosse Auswahl von Zeitungen in russischer, polnischer, deutscher und französischer Sprache. — 2 Billards.

**Parfümerien,
Toiletten-Seifen,
künstl. u. natürl. Mineralwässer,
Drogen,
Oelfarben,
Lacke,**

sowie alle einschlägigen Artikel in bester Qualität zu mässigen Preisen bei

M. Lisiecka, Lodz,

Petrikauerstrasse.

ERNST GESSNER in Aue (Sachsen)

MASCHINEN-FABRIK & EISENGIESSEREI,

gegründet 1850. Vielfach prämiert.

empfeht **Special-Maschinen** für **Appretur** und **Spinnerei**. Vorzügliche Leistungsfähigkeit garantiert!

Gegründet 1850.

Vielfach prämiert.

Ernst Gessner in Aue, Sachsen

Maschinenfabrik und Eisengiesserei.

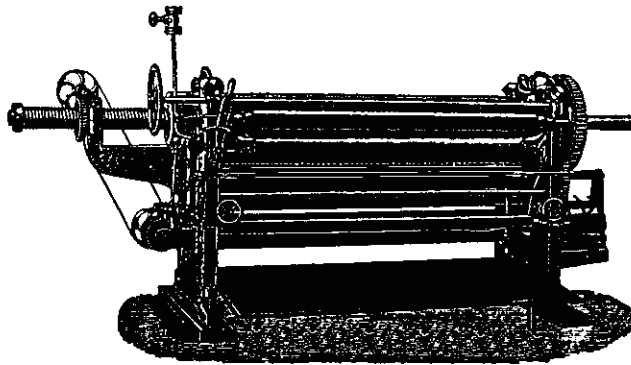
Prima-Referenzen!

Neueste, bewährteste Construction.

Prima-Referenzen!

Prima-Referenzen!

!!SPECIALITÄT!!

!!SPECIALITÄT!!

Prima-Referenzen!

Patent-Cylinder-Press mit zwei Mulden

(über 1200 Stück geliefert).

Empfehle ferner: **Maschinen für Appretur, Färberei, Filzerei, Rauherci, Spinnerci, Walkerei, Wäscherei und Transmissionen.**

Prima-Referenzen!

Kosten-Anschläge und Auskünfte bereitwilligst.

Prima-Referenzen!

Gegründet 1850.

Vielfach prämiert.

APTEKA A. STOPCZYKA

w Łodzi, róg ulicy Piotrkowskiej i Ś-go Andrzeja № 85.

TAMŻE

SKŁAD WÓD MINERALNYCH NATURALNYCH.

ZAKŁAD WYROBU WÓD MINERALNYCH SZTUCZNYCH.

SPECYALIA KRAJOWE I ZAGRANICZNE.

—+ ŚRODKI OPATRUNKOWE. +—

Möbel-, Spiegel- und Polsterwaaren-Fabrik

Lodz.

von **A. KLOSE**

Lodz.

Ecke Ziegel- und Widzewer-Strasse № 1437,

empfehit ihre bekannten Artikel bester Qualität.

Specialität: **Billards aller Constructionen**

gediegener Ausführung bei billigen Preisen.

BILLARD-REQUISITEN.

→ Kosten-Anschläge und Zeichnungen gratis und franco. ←